

UDC: 343.988(045)(575.1)

QASDDAN ODAM O'LDIRISHNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI

Niyozova Salomat Saparovna,
Toshkent davlat yuridik universiteti
"Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga
qarshi kurashish" kafedrası professori, yu.f.d.
ORCID: 0000-0003-3970-2985
e-mail: salomat.niyozova@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada qasddan odam o'ldirishning jinoyat-huquqiy jihatlari tahlil etilgan bo'lib, muallif bu masalada olimlarning fikr va mulohazalarini o'rganib, tegishli taklif hamda tavsiyalar bergan. Bundan tashqari, muallif maqolada O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi Maxsus qismining birinchi bo'limi "Shaxsga qarshi jinoyatlar", aynan birinchi bobi "Hayotga qarshi qaratilgan jinoyatlar"ning mustahkamlanishi, yana bir bor insonning yashash huquqi kafolatlanganligi haqida so'z yuritadi. Shuningdek, uning barcha qadriyatlardan ustun ekanligidan dalolat berishi hamda qasddan odam o'ldirish jinoyatida jinoyat sodir etish usulining ahamiyati va uning o'ziga xos ijtimoiy xavfliligi, eng ulug' ne'mat bo'lmish hayotdan insonni mahrum etish jamiyatga juda ham katta ziyon yetkazadi, degan fikrni bildiradi. Maqolada qasddan odam o'ldirish jinoyatining obyektiv va subyektiv belgilariga ham to'xtalib o'tilgan bo'lib, umumiy va bevosita obyektlar farqlangan. Bu yerda qilmishning umumiy obyekti sifatida shaxs, maxsus obyekt sifatida umuman inson hayoti, bevosita obyekt sifatida esa muayyan odamning hayoti amal qilishi o'z ifodasini topgan. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga odam o'ldirish tushunchasini kiritish yuzasidan mualliflik taklifi ham berilgan.

Kalit so'zlar: qasd, odam o'ldirish, jinoyat-huquqiy, jazo, javobgarlik, jihatlar, obyektiv, subyektiv, belgilar, ruhiy, jismoniy.

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ УМЫШЛЕННОГО УБИЙСТВА

Ниязова Саломат Сапаровна,
доктор юридических наук, профессор
кафедры «Уголовное право, криминология
и противодействие коррупции»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье проанализированы уголовно-правовые аспекты умышленного убийства, автор изучил мнения и комментарии ученых по данному вопросу, сделал соответствующие предложения и рекомендации. Кроме того, в статье автор приводит доводы об усилении части первой особенной части Уголовного кодекса Республики Узбекистан «Преступления против личности», главы первой «Преступления против жизни», также гарантирующих право на жизнь человека. Очевидность преступления умышленного убийства и присущая ему общественная опасность, значение способа совершения преступления свидетельствуют о том, что лишение жизни человека – величайшего дара, превосходящего все ценности, – причиняет большой вред обществу. В статье также затронуты объективные и субъективные признаки преступления умышленного убийства, выделены общие и непосредственные объекты. Здесь общим объектом действия выступает человек, в качестве

специального объекта – человеческая жизнь вообще, а в качестве непосредственного объекта – жизнь конкретного человека. Приводится авторское предложение относительно включения понятия убийства в Уголовный кодекс Республики Узбекистан.

Ключевые слова: умысел, убийство, уголовное право, наказание, ответственность, аспекты, объективное, субъективное, признаки, психические, физические.

CRIMINAL LEGAL ASPECTS OF INTENTIONAL HOMICIDE

Niyozova Salomat Saparovna,

Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Anti-Corruption,
Tashkent State University of Law, Doctor of Law

Abstract. *The criminal-legal aspects of intentional homicide are analyzed in this article, the author studied the opinions and comments of scientists on this issue, and made relevant suggestions and recommendations. In addition, in the article, the author talks about the strengthening of the first section of the special part of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan “Crimes against the person”, especially the first chapter “Crimes against life”, once again guaranteeing the right to life of a person. Also, its evidence that it is superior to all values and the importance of the method of committing the crime in the crime of intentional homicide and its inherent social danger indicates that depriving a person of the greatest gift, life, causes great harm to society. The article also touched on the objective and subjective signs of the crime of intentional homicide, distinguishing general and direct objects. Here, the general object of the action is the person, as a special object - human life in general, and as a direct object - the life of a specific person. In this article, the author’s proposal is also given regarding the inclusion of the concept of murder in the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan.*

Keywords: *Intent, murder, criminal law, punishment, responsibility, aspects, objective, subjective, signs, mental, physical.*

Kirish

Bizga ma’lumki, insonning yashash huquqi nafaqat xalqaro miqyosdagi hujjatlar, balki o’zimizning ichki qonunlarimiz bilan ham kafolatlanadi.

Shu o’rinda aytish mumkinki, sud-huquq tizimini isloh qilish, o’z navbatida, jinoyat qonunchiligini takomillashtirish va liberal-lashtirishga qaratilgan bir qancha vazifalarni amalga oshirishni ham taqozo etadi. Bu vazifalar qatoriga jinoyat qonunchiligida belgilangan hayotga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlik asoslari va uning o’ziga xos xususiyatlarini oydinlashtirish ham kiradi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham “... yangi turdagi jinoyatlarga qarshi kurashish jarayonlarida fuqarolarning qadr-

qimmati va erkinligini himoya qilishning samaradorligini yanada oshirish ustuvor vazifa sifatida izchil davom ettirilishi” belgilandi.

Yashash (24-modda), erkinlik va shaxsiy daxlsizlik (25-modda), turar joy daxlsizligi (27-modda) huquqi hamda boshqa konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarni himoya qilish jinoyat-huquqiy normalar bilan amalga oshiriladi.

Insonga berilgan ulug’ ne’matlardan biri uning hayoti bo’lib, uning daxlsizligi to’g’risida g’amxo’rlik qilish va uni muhofaza qilish davlatning barcha huquqiy institutlari, sud-tergov organlarining diqqat-markazidadir. Shu bilan bir qatorda, jinoyat qonunining vazifasi sifatida shaxs, uning huquq va erkinliklarini muhofaza qilish belgilangan. O’zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksidagi shaxsga qarshi jinoyatlar qatorida qasddan

odam o'ldirish jinoyati alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat Kodeksi Maxsus qismining birinchi bo'limi "Shaxsga qarshi jinoyatlar", aynan birinchi bobi "Hayotga qarshi qaratilgan jinoyatlar"ning mustahkamlanishi, yana bir bor insonning yashash huquqi kafolatlanganligi uning barcha qadriyatlardan ustun ekanligidan dalolat beradi.

Qasddan odam o'ldirish jinoyatida jinoyat sodir etish usulining ahamiyati va uning o'ziga xos ijtimoiy xavfliligi eng ulug' ne'mat bo'lmish hayotdan insonni mahrum etadi va shu bilan jamiyatga juda ham katta ziyon yetkazadi.

Material va metodlar

Mazkur maqolani tahlil etishda ilmiy bilishning tarixiy, tizimli, mantiqiy (analiz, sintez), qiyosiy-huquqiy, statistik, ijtimoiy so'rovlar o'tkazish, huquqni qo'llash amaliyotini tahliliy o'rganib chiqish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Qasddan odam o'ldirish jinoyati tushunchasini yoritishdan avval odam o'ldirish jinoyatiga to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Ma'lumki, jinoyat huquqi nazariyasida biron-bir qilmishda jinoyat belgilari, ya'ni qilmishning ijtimoiy xavfliligi, aybning mavjudligi, qilmishning huquqqa xilofligi va jazoga sazovorligi [1] mavjud bo'lsa, u jinoyat deb topiladi. Xuddi shu singari odam o'ldirishga ko'pchilik olimlar jinoyat sifatida ta'rif berar ekanlar, jinoyat huquqida belgilab berilgan, barcha jinoyatlar uchun xos bo'lgan belgilaridan foydalanadilar.

M.D. Shargorodskiyning fikricha, "Odam o'ldirish – boshqa odamni hayotidan noqonuniy mahrum qilishdir" [2]. S.V. Borodin esa "Odam o'ldirish – boshqa odamning hayotiga tajovuz qiluvchi va uning o'limini keltirib chiqaruvchi Jinoyat Kodeksining Maxsus qismi moddalarida ko'zda tutilgan aybli harakatlardir", deb ta'kidlaydi.

M.H. Rustamboyev "Odam o'ldirish – qasddan, huquqqa xilof ravishda boshqa odamni hayotidan mahrum qilish yoki ehtiyotsizlikdan uning o'limini keltirib chiqarishdir" [4, 5], degan fikrni bildiradi. Shuningdek, huquqiy adabiyotlarda "Odam o'ldirish – jinoiy javobgarlik uchun asos bo'luvchi, g'ayriqonuniy (g'ayrihuquqiy) qasddan yoki ehtiyotsizlikdan boshqa odamning hayotidan mahrum qilishdir" [6, 7] degan fikrlar keltirilgan.

Yuqoridagi olimlar odam o'ldirishga o'z nuqtayi nazarlaridan kelib chiqib ta'rif bergan bo'lsalar-da, ularning yondashuvlarini umumlashtirib, odam o'ldirish masalasida muayyan bir xulosaga kelishimiz mumkin.

Demak, odam o'ldirish – jinoiy javobgarlik uchun asos bo'luvchi, boshqa odamning hayotidan huquqqa xilof ravishda (Jinoyat kodeksi maxsus qismi moddalar bilan taqiqlab qo'yilgan harakatlar bilan) aybli (qasddan yoki ehtiyotsizlikdan) mahrum etishdir.

Odam o'ldirish jinoyati tushunchasi haqidagi qarashlar turli xilligiga qaramasdan, mazmun jihatidan ularning fikrlari yakdillikka ega ekanligini ko'rishimiz mumkin. Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqib, qasddan odam o'ldirish jinoyati tushunchasiga to'xtalib o'tamiz.

Buyuk nemis olimi F. Engels shunday yozgan edi: "Agar bir odam boshqasiga jismoniy zarar yetkazsa va bunday zarar jabrlanuvchining o'limini keltirib chiqarsa, biz buni odam o'ldirish deb ataymiz. Agar qotil mazkur zarar odamni o'ldirishini oldindan bilgan bo'lsa, biz uning harakatlarini qasddan odam o'ldirish deb ataymiz" [8]. Nemis olimining mazkur fikridan ko'rinib turibdiki, qasddan odam o'ldirish odam o'ldirish jinoyati subyektiv tomonining ayb shakliga ko'ra bir ko'rinishidir. Ya'ni qasddan odam o'ldirishda jinoyat subyektini o'zining sodir etgan ijtimoiy xavfli qilmishi va uning oqibatlariga qasd ko'rinishidagi ruhiy munosabatda bo'ladi. Shunday ekan, qasddan odam o'ldirish jinoyatiga berilgan ushbu ta'rifga qo'shib bo'lmaydi.

Qasddan odam o'ldirish – qonunga xilof ravishda qasddan boshqa kishining hayotidan mahrum qilishdir [9].

Agar aybdor o'z harakatlarining natijasi jabrlanuvchining o'limi bo'lishini oldindan ko'ra bilsa va uning o'limi kelib chiqishini istagan bo'lsa (to'g'ri qasd) yoki o'limi kelib chiqishiga yo'l qo'ysa (egri qasd), bunday odam o'ldirishni qasddan sodir etgan bo'ladi.

O'zbekiston yuridik ensiklopediyasida ham qasddan odam o'ldirishga yuqoridagi ta'riflarga o'xshash ta'riflar beriladi, ya'ni qasddan odam o'ldirish qonunga xilof ravishda boshqa kishini qasddan hayotdan mahrum qilishdir. Qasddan odam o'ldirishda aybdor o'z harakati oqibatida jabrlanuvchining hayotidan mahrum bo'lishiga ko'zi yetadi va uning o'lishini istaydi yoki jabrlanuvchining o'lishiga ongli ravishda yo'l qo'yadi [10].

Demak, qasddan odam o'ldirish to'g'ri qasddan yoki egri qasddan sodir etilishi mumkin. Bu haqda hali yana quyida, ya'ni qasddan odam o'ldirish jinoyatining subyektiv tomonini tahlil qilganimizda batafsil to'xtalamiz.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi Maxsus qismi 97-moddasining 1-qismi "oddiy" odam o'ldirganlik, 2-qismida esa og'irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o'ldirganlik uchun jinoiy javobgarlik belgilangan.

Bunda jinoyat subyektini tomonidan odam o'ldirish uchun sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishda odam o'ldirganlik uchun javobgarlikni og'irlashtiruvchi yoki yengillashtiruvchi holatlari mavjud bo'lmasa, u "oddiy" odam o'ldirish jinoyatini sodir etgan hisoblanadi va amaldagi Jinoyat kodeksining 97-moddasi 1-qismi bilan javobgarlikka tortiladi [5].

Har qanday holatda ham odam o'ldirish bo'lganmi-yo'qmi, degan savolga javob berish uchun ushbu jinoyatning belgilarini aniqlash zarur. Hayotdan mahrum qilish uchun jinoiy javobgarlik savoliga javob berish chog'ida, bir vaqtning o'zida jinoyatni kvalifikatsiya qilish savolini yechmay qoldirish mumkin emas. Shuning uchun ham odam o'ldirishni tavsiflaydigan belgilar tahlili jinoiy javobgarlik

savolini yechish uchun qanday ahamiyatga ega bo'lsa, berilgan jinoyatlarining kvalifikatsiyasi uchun ham shunday ahamiyatga ega [3].

"Shaxsning hayotiga qarshi jinoyatlar qayta tiklab bo'lmaydigan, qoplanmaydigan oqibatlarini vujudga keltiradi, chunki shaxsning hayotini qaytarib bo'lmaydi" [11].

Shunday qilib, odam o'ldirishga quyidagicha ta'rif berish mumkin: "Qasddan odam o'ldirish – ijtimoiy xavfli, huquqqa xilof, o'zga shaxsni hayotidan qasddan mahrum qilish". Bizning fikrimizcha, qonun uchun bunday tushunchani berish yetarli bo'lar edi. Qasddan odam o'ldirish jinoyatini yuridik tahlil qilish muhim ahamiyatga ega bo'lib, Jinoyat huquqida qabul qilingan an'anaga binoan, agar O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 97-moddasi JK Maxsus qismining "Shaxsga qarshi jinoyatlar" deb nomlangan birinchi bo'limiga "Hayotga qarshi jinoyatlar" deb nomlangan birinchi bobga kiritilgan, moddaning dispozitsiyasida inson hayotiga tajovuz qilish nazarda tutilgan bo'lsa, umumiy va bevosita obyektlar farqlanishidan kelib chiqqanda, bu yerda qilmishning umumiy obyekt sifatida shaxs, maxsus obyekt sifatida umuman inson hayoti, bevosita obyekt sifatida esa muayyan odamning hayoti amal qiladi. Ammo bu "jinoyat huquqi nazariyasida ijtimoiy munosabatlar amal qiladi" degan fikrga mos kelmaydi [12].

Hozirgi vaqtda bu g'oya qizg'in bahs-munozaralarga sabab bo'lmoqda. So'nggi yillarda ko'pgina kriminalist olimlarning asarlarida bu g'oyadan voz kechish va ko'rib chiqilayotgan muammo bo'yicha boshqacha qoidalarni ilgari surish hollari kuzatilmoqda. Jumladan, A.V. Naumov jinoyat qonuni bilan qo'riqlanuvchi ijtimoiy munosabatlar nazariyasi universal deb topilishi mumkin emasligini asoslashga harakat qilar ekan, "huquqiy ne'mat sifatidagi obyekt nazariyasiga qaytilishi mumkin", deb hisoblaydi [13]. Bu qaytish bugungi kunda real tus olmoqda. Bir guruh olimlar [14] jinoyat obyektini sifatida "jinoyat

sodir etuvchi shaxs tajovuz qiladigan va natijada jiddiy ziyon yetkaziladigan, jinoyat qonuni bilan qo'riqlanuvchi muhim boyliklar, manfaatlar va ne'matlar"ni e'tirof etadilar.

Maxsus obyekt – o'z xususiyatiga ko'ra, juda yaqin bo'lgan jinoyatlar turi (kichik guruhi) obyektidir [15]. Bunga ko'ra, agar O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi maxsus qismining birinchi bo'limida insonni unga xos bo'lgan, uning hayot faoliyati imkoniyatini ta'minlashga qaratilgan uzviy qadriyatlar bilan birga umumiy obyekt deb hisoblasak, mazkur bo'limning turli boblarida muhofaza ostiga olingan bu qadriyatlarning turli ro'yxati bu boblarning har birida o'zining alohida maxsus obyektini tashkil etadi. Qasddan odam o'ldirishning maxsus obyektini ham "Hayotga qarshi jinoyatlar" deb nomlangan II bobidan o'rin olgan qasddan odam o'ldirish, kuchli ruhiy hayajonlanish holatida qasddan odam o'ldirish, onaning o'z chaqalog'ini qasddan o'ldirishi, zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chiqib, qasddan odam o'ldirishi, ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlab turish zarur choralarini chegarasidan chetga chiqib, qasddan odam o'ldirish, ehtiyotsizlik orqasidan odam o'ldirishning maxsus obyektini kabi inson hayotidir. Maxsus obyektining mazkur talqinidan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi Maxsus qismining birinchi bobida o'zini o'zi o'ldirish darajasiga yetkazish o'rinli ravishda hayotga qarshi jinoyatlar qatoriga kiritilganki, bu uni odam o'ldirishlar tarkibi bilan bir guruhga birlashtiradi. Shu nuqtayi nazardan qasddan odam o'ldirishning bevosita obyektini insonning yashash huquqidir, deb hisoblash to'g'ri bo'ladi.

M.H. Rustamboyevning fikricha, JKning 97-moddasida nazarda tutilgan jinoyatning obyektini deganda, inson hayotini oliy qadriyat deb tan olish, har qanday insonning sha'ni va qadr-qimmatini kamsitish hamda u bilan rahmsiz muomala qilishga yo'l qo'ymaslik bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlar tushuniladi [5].

Jinoyat huquqi nazariyasidan ma'lumki, hayotga qarshi qaratilgan barcha jinoyatlarning obyekti boshqa insonning hayotidir. Shunday ekan, qasddan odam o'ldirish jinoyatining ham obyekti boshqa insonning hayoti hisoblanadi.

M.H. Rustamboyev ta'kidlaganidek, odam o'ldirishning obyektiv tomoni huquqqa xilof ravishda boshqa shaxsni hayotidan mahrum qilishdan iboratdir [5]. Agar boshqa shaxsni hayotidan mahrum qilish qonunga xilof bo'lmasa, u odam o'ldirish deb hisoblanishi mumkin emas.

Qasddan odam o'ldirish jinoyati moddiy tarkibli jinoyat bo'lganligi uchun uning obyektiv tomoni quyidagilarni o'z ichiga qamrab oladi: ijtimoiy xavfli harakat yoki harakatsizlik, ijtimoiy xavfli harakat (harakatsizlik) ning oqibati va ijtimoiy xavfli qilmish bilan uning oqibati o'rtasidagi sababiy bog'lanish.

Hayotga qarshi qaratilgan jinoyatlar, xususan, qasddan odam o'ldirish jinoyati ham faol harakatlar, ham harakatsizlik yo'li bilan sodir etilishi mumkin. Ko'pincha odam o'ldirish boshqa insonning hayoti uchun muhim bo'lgan a'zolari funksiyalari yoxud anatomik butunligi buzilishiga qaratilgan harakatlar bilan sodir etiladi. Qasddan odam o'ldirish jinoyatini sodir etishda ayblanuvchi o'zining mushak kuchlari (qo'l bilan bo'g'ish, qo'l va oyoqlar bilan zarbalar berish, balandga ko'tarib tashlash) yoki buning uchun qandaydir qurol yoki vositalar (pichoq, bolta yoki g'isht bilan o'ldirish, kuydirish, zaharlash, elektr toki bilan ta'sir ko'rsatish, o'ta sovuq yoki o'ta issiq yerda qoldirish, to'pponchadan otish)dan foydalanadi. Amaliyotda qasddan odam o'ldirish jinoyati aksariyat hollarda jismoniy ta'sir etish orqali sodir etilishi kuzatiladi. Biroq ba'zi hollarda boshqa shaxsning o'limi ruhiy ta'sir etish yo'li bilan ham keltirib chiqarilishi mumkin. Agar shaxs boshqa shaxsning yurak yoki yurak-qon tomir tizimi kasalligini bilgan va uni o'ldirish maqsadi bilan o'limini keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan, ruhiy jarohat yetkazish unda bunday

jinoiy harakatlar qasddan odam o'ldirish sifatida qaralmog'i lozim [4]. Ruhiiy ta'sir etish boshqa ko'rinishlarda ham namoyon bo'lishi mumkin.

Jumladan, o'zini o'zi o'ldirish darajasiga yetkazishda ayblanuvchi insonni hayotidan mahrum etishga bevosita qandaydir kuchlarni sarflamaydi, biroq jabrlanuvchiga shunday yo'sinda ta'sir etadiki, natijada jabrlanuvchi o'zini o'zi hayotdan mahrum etadi.

“Odam o'ldirish uchun sodir etiladigan harakatlar, albatta, huquqqa xilof bo'lishi lozim”, deb yozgan edi M.H. Rustamboyev [5]. Darhaqiqat, odam o'ldirish jinoyati g'ayri-huquqiy belgilarsiz sodir etilsa, mazkur jinoyatning tarkibi ham bo'lmaydi. Jinoyat tarkibi yo'q ekan, ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etgan shaxs ham jinoiy javobgarlikka tortilmaydi. Bunday hollarda qilmishning jinoyatligini istisno etuvchi holatlar yuz bergan bo'ladi. Odam o'ldirish jinoyatiga nisbatan qilmishning jinoyatligini istisno etadigan holatlarga zaruriy mudofaa (O'zR JK 37-m.) yoki oxirgi zarurat (O'zR JK 38-m.) holatida; ijtimoiy xavfli jinoyat sodir etgan shaxsni ushlash (O'zR JK 39-m.) yoxud buyruq yoki boshqa tarzdagi vazifani bajarish (O'zR JK 40-m.) chog'ida odam o'ldirish jinoyatlari kiradi.

Qasddan odam o'ldirish jinoyati obyektiv tomonining alomati sifatida jinoyatning sodir etish usulini belgilash mazkur jinoyatni kvalifikatsiya qilishda muhim ahamiyatga ega. Jinoyatni sodir etish usuli uning qanday sodir etilganligi, uning tartibi, uslubini ko'rsatadi. Jinoyatni sodir etish usuli qonunda muayyan jinoyatning zaruriy yoki tasnifiy belgisi sifatida ko'rsatilishi mumkin. Xususan, qasddan odam o'ldirish jinoyatini quyidagi usulda sodir etish javobgarlikni og'irlashtiruvchi holatda sodir etilgan hisoblanadi: a) boshqa shaxslarning hayoti uchun xavfli bo'lgan usulda; b) o'ta shafqatsizlik bilan odam o'ldirish. Jinoyat sodir etish usulini noto'g'ri aniqlash muayyan jinoyatning zaruriy yoki tasnifiy belgisi bo'lsa, hukmni o'zgartirish uchun asos bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligiga ko'ra, shaxs qonunda belgilangan tartibda aybi isbotlangan ijtimoiy xavfli qilmishlari uchungina javobgar bo'ladi. Mazkur qoidaning qonunchilikda belgilanishi shundan dalolat beradiki, shaxs sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishda aybi mavjud bo'lsagina javobgarlikka tortiladi. Aks holda, shaxsni javobgarlikka tortish uchun hech qanday asos bo'lishi mumkin emas.

Jinoyat huquqi nazariyasiga ko'ra, ayb – jinoyatchining sodir qilgan ijtimoiy xavfli harakati yoki harakatsizligi hamda uning ijtimoiy xavfli oqibatiga qasd yoki ehtiyotsizlik shaklidagi ruhiy munosabatidir. Jinoyat huquqida shaxsning qilmishi uchun javobgarlik belgilanar ekan, bunda shaxs o'zining ijtimoiy xavfli xulqining ijtimoiy-siyosiy mohiyatini anglagan va ongi bilan boshqarib, o'z erk-irodasi bilan bog'liq holda sodir etganligiga asoslanadi [15].

Tadqiqot natijalari tahlili

Aynan ayb barcha jinoyatlar tarkibining zaruriy belgisi hisoblanadi. Bundan shuni anglash mumkinki, barcha jinoyatlar, xususan, odam o'ldirish jinoyatlari ham qasddan yoki ehtiyotsizlikdan sodir etiladi. Jinoyat huquqi nazariyasida aybning qasd yoki ehtiyotsizlik shakllari yuzasidan ziddiyatlar, kelishmovchiliklar yo'q desak yanglishmagan bo'lamiz.

Jinoyat kodeksining 21-moddasida ta'kidlanishicha, shaxs o'z qilmishining ijtimoiy xavflilik xususiyatini anglagan, uning ijtimoiy xavfli oqibatlarini oldindan ko'ra bilgan va shunday oqibatlarining yuz berishini istagan (to'g'ri qasd) yoki ularning yuz berishiga ongli ravishda yo'l qo'ygan (egri qasd) bo'lsa, jinoyat qasddan sodir etilgan deb topiladi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, shaxs o'z qilmishining ijtimoiy xavfli oqibatlarini keltirib chiqarishi mumkinligini oldindan ko'ra bilgan, biroq bunday oqibatlar yuz bermasligiga asossiz ravishda umid qilgan (o'z-o'ziga ishonish) bo'lsa yoki bunday oqibatlarini keltirib chiqarishini oldindan ko'ra bilmagan

bo'lsa-da, lekin ko'ra bilishi lozim va mumkin bo'lgan (beparvolik) bo'lsa, jinoyat ehtiyotsizlikdan sodir etilgan deb topiladi (JK 22-modda).

Nazariya va amaliyotda qasdning ikki turi mavjud: ma'lum (konkretlashgan) va noma'lum (konkretlashmagan).

Biz ko'rib chiqayotgan qasddan odam o'ldirish jinoyati o'z nomi bilan ko'rinib turibdiki, aybning qasd shaklida sodir etiladi. Qasddan odam o'ldirish to'g'ri yoki egri qasddan sodir etilishi mumkin.

Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining "Qasddan odam o'ldirishga oid ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi qarorining 2-bandida: "Qasddan odam o'ldirish jinoyatini sodir etayotganda, aybdor jabrlanuvchini hayotdan mahrum etish qasdi bilan harakat qiladi, qilmishining ijtimoiy xavfli oqibatlariga ko'zi yetadi, o'lim yuz berishini istaydi (to'g'ri qasd) yoki bunga ongli ravishda yo'l qo'yadi (egri qasd)", deb ko'rsatilgan.

Demak, qasddan odam o'ldirish, agar jinoyat subyekti o'z qilmishining ijtimoiy xavfliligi (g'ayriqonuniyligi)ni anglagan, uning ijtimoiy xavfli oqibati, ya'ni jabrlanuvchining ulushini oldindan ko'ra bilgan va uning o'limi yuz berishini istagan bo'lsa, to'g'ri qasd bilan sodir etilgan bo'ladi; agar jinoyat subyekti o'z qilmishining ijtimoiy xavfliligi (g'ayriqonuniyligi)ni anglagan, uning ijtimoiy xavfli oqibati, ya'ni jabrlanuvchining o'lishini oldindan ko'ra bilgan va uning o'limi yuz berishiga ongli ravishda yo'l qo'ygan bo'lsa, egri qasd bilan sodir etilgan bo'ladi.

Qasddan odam o'ldirish jinoyatini jabrlanuvchining o'limiga sabab bo'lgan qasddan badanga og'ir shikast yetkazish jinoyatidan farqlash uchun aybdorning qasdi nimaga qaratilganligi, uning o'z harakatlari oqibati, ya'ni jabrlanuvchining o'limiga nisbatan subyektiv munosabatini inobatga olish darkor.

Qasddan odam o'ldirish jinoyatini sodir etayotganda, aybdor shaxsni hayotdan mahrum qilish niyatida harakat qiladi,

badanga og'ir shikast yetkazish shaxsning o'limiga sabab bo'lgan hollarda esa o'limga nisbatan uning aybi ehtiyotsizlik shaklida ifodalanadi.

To'g'ri qasddan odam o'ldirishning ta-fakkuriy (intellektual) holati shaxsning o'z harakatlari yoki harakatsizligining ijtimoiy xavfli xarakterni anglashi va uning ijtimoiy xavfli oqibati, ya'ni jabrlanuvchining o'limini ko'ra bilishidir.

To'g'ri qasddan odam o'ldirishning irodaviy holati shaxsning jabrlanuvchi o'limi kelib chiqishini istagani bilan karakterlanadi. Masalan, subyekt odam o'ldirishda aynan boshqa shaxsni hayotdan mahrum etishni xohlaydi, badanga shikast yetkazishda esa aybdor aynan jabrlanuvchi badaniga og'ir shikast yetkazilishini istaydi.

Aynan irodaviy holat bo'yicha to'g'ri qasddan odam o'ldirish egri qasddan odam o'ldirishdan farqlanadi. To'g'ri qasddan odam o'ldirishda aybdorning harakatlari-da jabrlanuvchi o'limining yuz berish istagi mavjud bo'ladi. Egri qasdda esa jabrlanuvchi o'limining yuz berishi istagi emas, balki ongli ravishda yo'l qo'yilishi, ya'ni jabrlanuvchi o'limining kelib chiqishiga aybdor befarq qaraydi. Egri qasddan odam o'ldirishda aybdor jabrlanuvchi o'limi kelib chiqishini istamaydi, balki o'zining boshqa maqsadiga erishish uchun jabrlanuvchining o'limi kelib chiqishiga ongli ravishda yo'l qo'yadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2004-yil 24-sentabrdagi "Qasddan odam o'ldirishga oid ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi 13-sonli qarorida aybdorning qasdi masalasini aniqlashda nimalarga e'tibor qaratish lozimligi ta'kidlangan. Xususan, unda "Aybdorning qasdi nimaga qaratilganligi to'g'risidagi masalani hal etishda qilmishning barcha holatlari majmuyidan kelib chiqilishi, xususan, jinoyatni sodir etish usuli va quroli, tan jarohatlari soni, xususiyati va o'rni (masalan, odam hayoti uchun muhim a'zolarining jarohatlanganligi), jinoiy harakatlar to'xtashi sabablari, shuningdek,

aybdor va jabrlanuvchining jinoyat sodir etilgunga qadar bo'lgan fe'l-atvori, o'zaro munosabatlari, aybdorning jinoyat sodir etilgandan keyingi harakatlari xususiyati e'tiborga olinishi lozim"ligi ko'rsatib berilgan. Darhaqiqat, mazkur holatlarni batafsil o'rganib chiqish aybdorning qasdi, jumladan, jinoyatni to'g'ri qasddan sodir etganmi yoki egri qasddan, aniqlashda muhim o'rin tutadi. Masalan, agar subyekt jabrlanuvchining yonginasida uning yuragini mo'ljallab o'q uzsa yoki pichoq bilan ursa, uning harakatlari to'g'ri qasddan sodir etilganidan dalolat beradi. Chunki uning harakatlari jabrlanuvchining hayoti uchun muhim bo'lgan a'zosiga bevosita qaratilganligi, aybdorda jabrlanuvchini o'ldirish istagi mavjudligini ko'rsatadi.

Qasddan odam o'ldirish jinoyatining subyektiv tomonini tahlil qilishda jinoiy harakatning motiv va maqsadini ham o'rganish zarur. Negaki jinoyatning motiv va maqsadi jinoyatni to'g'ri kvalifikatsiya qilishda, jinoyatni boshqa tarkibli jinoyatlardan chegaralash va adolatli jazo tayinlashda muhim ahamiyatga ega.

M. Usmonaliyev fikricha esa jinoyatning motivi – shaxsda muayyan talab va manfaatlarini qondirishga qaratilgan jinoyat sodir etishga jur'at tug'diruvchi va jinoyat sodir qilishda unga amal qilinadigan ichki qo'zg'atuvchi kuch (niyat)dir. Jinoyatning maqsadi esa jinoyat sodir etish orqali kelajakda muayyan natijaga erishishga qaratilgan shaxsning ongidagi fikriy intilishidir [16].

Jinoyat motivi – jinoyat subyektiv tomonining fakultativ belgilaridan biri. Jinoyat motivi qilmishni to'g'ri kvalifikatsiya qilishda, jinoyatni boshqa jinoyat tarkibidan farqlash va adolatli jazo tayinlashda muhim ahamiyatga ega. Jinoyat motivi muayyan maqsadning vujudga kelishi, uning yo'nalishini ifodalaydi. Ayrim hollarda jinoyat motivi jinoyatning zaruriy belgisi, boshqa hollarda jazoni og'irlashtiruvchi holat hisoblanadi. Jinoyat motivi shaxsda jinoyat sodir qilish qarori va xohishini uyg'otuvchi ichki hissiyotdir. Jinoyat mo-

tivi faqat qasddan sodir etilgan jinoyatlarga xos. Jinoyat motivi rashk, o'ch olish, bezorilik, millatlararo, shaxsiy g'araz va hokazolar zaminida shakllanadi. Shuningdek, u sodir etilgan boshqa jinoyatni yashirish, murdaning a'zolarini transplantatsiya qilish uchun olish, shahvoniy ehtiyojni qondirish, xalqaro aloqalarni yomonlashtirish maqsadida urushni targ'ib qilish, nazorat qilinmaydigan foyda olish kabilar bo'lishi mumkin [17].

Jinoyat motiviga turli adabiyotlarda turlicha ta'rif berilgan. Jumladan, M.H. Rustamboyev motivni quyidagicha ta'riflagan: "Motiv muayyan harakatlarni sodir etishga bo'lgan niyat bo'lib, xususan, jinoyat motivi o'zida odam ruhiyatida ro'y beradigan juda qiyin emotsional (hissiy) va irodaviy jarayonni namoyon etadi. Chunonchi, motiv jinoiy faoliyatga shaxsning faol qiziqtiruvchi omili (stimul) hisoblanuvchi kuch va shiddat bilan intilishni beradi. Jinoyat motivi shart bo'lgan muayyan ehtiyoj va manfaatlarining anglangan yoki anglanmagan ichki xohish-niyati bo'lib, shaxs unga jinoyat sodir etishda tayyanadi" [18].

Bu ta'riflardan ko'rinadiki, jinoyat motivi jinoyat sodir etishga tayyorgarlikning hissiy bosqichi hisoblanadi. Hayotga qarshi jinoyatlar, jumladan, qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining keng tarqalgan motivlariga o'ch olish, rashk, hasad, bezorilik, millatlara-ro shaxsiy g'araz kabilar kiradi.

Jinoyatning maqsadi deyilganda, aybdorning ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etish orqali intilgan narsa, ya'ni aybdor uchun istalgan natija tushuniladi. Unga intilish shunchalik yuqoriki, shaxs jinoyat sodir etadi. Qasddan odam o'ldirish jinoyatining maqsadini aniqlash uni boshqa tarkibli jinoyatlardan farqlash imkonini beradi. Buni yuqorida keltirilgan O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qarorining 4-bandida ham ko'rishimiz mumkin. Unda belgilanishicha, "Qasddan odam o'ldirish jinoyatini jabrlanuvchining o'limiga sabab bo'lgan qasddan badanga og'ir shikast yetkazish jinoyatidan

farqlash uchun aybdorning qasdi nimaga qaratilganligi, uning o'z harakatlari oqibati, ya'ni jabrlanuvchining o'limiga nisbatan subyektiv munosabatini inobatga olish darkor. Qasddan odam o'ldirish jinoyatini sodir etayotganda, aybdor shaxsni hayotdan mahrum qilish niyatida harakat qiladi, badanga og'ir shikast yetkazish shaxsning o'limiga sabab bo'lgan hollarda esa o'limga nisbatan uning aybi ehtiyotsizlik shaklida ifodalanadi".

Qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining motiv va maqsadi mazkur jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Chunki ular ba'zi jinoyatlar tarkibining zaruriy belgisi sifatida qonunchilikda o'rnatib qo'yiladi. Masalan, tamagirlik niyatida, milliy yoki irqiy adovat zamirida, bezorilik oqibatida (O'zR JK 97-m. 2-q. "i-p" bandlari) sodir etilgan jinoyatlar javobgarlikni og'irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o'ldirishning zaruriy belgilaridir.

Shunday qilib, agar motiv inson nima uchun jinoyatni sodir etdi, degan savolga javob bersa, unda maqsad shaxs nima sababdan uni sodir etdi va qanday natijaga erishmoqchi bo'lganligini ko'rsatadi [19].

Shuningdek, hayotga qarshi qaratilgan jinoyatlar sodir etilishining motiv va maqsadini aniqlash ana shu jinoyatlarga qarshi kurashning shakl va uslublarini belgilashda, ularning oldini olish choralarini ishlab chiqishda muhim o'rinni egallaydi.

Biz tahlil qilayotgan, qasddan odam o'ldirish jinoyatining subyektini deyilganda, mazkur jinoyatni sodir etgan shaxs tushuniladi. Albatta, jinoyat subyektiga berilgan bu ta'rif tor ma'nodadir. Chunki qasddan odam o'ldirish jinoyatining subyektini ham har qanday jinoyatning subyektini ega bo'lishi lozim bo'lgan muayyan belgilarni o'zida aks ettirishi kerak. Aks holda, u qasddan odam o'ldirish jinoyatining subyektini hisoblanmaydi. Demakki, uni jinoiy javobgarlikka tortish to'g'risida gap ham bo'lishi mumkin emas. Shariatda odam o'ldirishning beshta turi bo'lib, ularning barchasiga ta'rif berishda subyektga nisbatan

"aqli", "boliq" degan shartlar ishlatilgan [20]. "Aqli" deyilganda, subyektning aqli rasoligi, "boliq" deyilganda esa shariatda belgilangan balog'at yoshiga yetganligi tushunilmog'i lozim.

Jinoyat qonuni jinoyat subyektini sifatida faqat jismoniy shaxs, ya'ni insonni tushunadi. Bu yuridik shaxslar va hayvonlarning javobgarlikka tortilmasligini bildiradi [21].

Qasddan odam o'ldirish jinoyati yuridik shaxs nomidan sodir etilganda, jinoyatni sodir etishda aybdor bo'lgan jismoniy shaxslar (masalan, jinoyatning bajaruvchisi, tashkilotchisi, yollovchisi) jinoiy javobgarlikka tortiladilar. Shu o'rinda aytib o'tish lozimki, ba'zi chet el davlatlari (Angliya, AQSh, Kanada, Italiya) jinoyat qonunchiligida jinoyat subyektini deb topiladigan yuridik shaxslarning jinoiy javobgarligiga yo'l qo'yilgan [22].

Xulosalar

Yuqoridagilardan kelib chiqib, qasddan odam o'ldirishning jinoyat-huquqiy jihatlari tahlil qilish natijasida quyidagicha xulosaga kelindi.

Birinchi, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida, ma'lumki, odam o'ldirish tushunchasi umuman berilmagan. Bunda ushbu tushunchani umum qabul qilingan deb taxmin qilingan ko'rinadi. Bu qaror noto'g'ri, chunki odam o'ldirish tushunchasi bahsli masala hisoblanib, umumiy ma'noda qabul qilingan.

Odam o'ldirish jinoyati tarkibining murakkabligi shundaki, bunda jinoyat qonunchiligida jinoyat masalasini diqqat bilan o'rganishga ehtiyoj seziladi.

Odam o'ldirish tushunchasini shunday shakllantirish kerakki, ushbu tushunchaga yaqin bo'lgan boshqa tushunchalardan ajralib turishi kerak. Odam o'ldirish tushunchasida ikkita narsaga e'tibor qaratish lozim: odam o'ldirishni cheklaydigan hayotdan mahrum qilishning boshqa holatlari bo'lgan huquqqa xiloflik hamda odam o'ldirishni cheklovchi o'lim sabablari huquqqa xilofligining boshqa holatlari.

Natijada odam o'ldirish tushunchasi bu – boshqa insonning hayotini qasddan huquqqa xilof ravishda mahrum qilish. Ta'kidlash kerakki, odam o'ldirish tushunchasi hayotdan mahrum qilish tushunchasidan farq qilib, har qanday hayotdan mahrum qilish huquqqa xilof bo'lmaydi va unga nisbatan jinoiy javobgarlik belgilanmaydi.

Urush yoki boshqa vaziyatlarda hayotdan mahrum qilish oxirgi zarurat va zaruriy mudofaa holatida sodir etilsa, odam o'ldirish huquqqa xilof hisoblanmaydi. Ehtiyotsizlik natijasida hayotdan mahrum qilish odam o'ldirish deb atalmay, bu termin faqat qilmish qasddan sodir etilganda ishlatiladi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga yuqorida bayon etilgan odam o'ldirish tushunchasini kiritish maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchidan, qonun chiqaruvchi qasddan odam o'ldirish jinoyati uchun javobgarlikni ularning ijtimoiy xavflilik darajasidan qat'i nazar, aybning og'irlashtiruvchi va yengillashtiruvchi holatlarini inobatga olgan holda bir nechta tabaqalarga ajratadi.

Subyektiv belgilarga ko'ra, qasddan odam o'ldirish jinoyatining turlarini ko'rib chiqayotib, quyidagi alohida belgi va xususiyatlarni aniqlash mumkin.

Tamagirlik niyatida qasddan odam o'ldirish (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 97-moddasi 2-qism "i" bandi) har xil naf olish yoki moddiy harakatlardan qutulish istagida odam o'ldirishdir. Ushbu jinoyatning kvalifikatsion belgisi odam o'ldirish motivi sifatida tamagirlik hisoblanadi.

Tamagirlik niyatida odam o'ldirishning shakli haqidagi masalaga kelganda, subyekt har doim to'g'ri qasd bilan harakat qiladi. Aybdor jabrlanuvchining hayotidan mahrum qilmasdan turib, o'zining tamagirlik maqsadiga erisholmasligini angelaydi. Lekin ba'zi hollarda tamagirlik niyatida odam o'ldirish egri qasd bilan sodir etilishi mumkin bo'lib, bunda aybdor jabrlanuvchining o'limini xohlamaydi, lekin o'lim ro'y berib, uning taqdiriga befarq bo'lishini angelaydi.

Boshqa odamning hayotiga tajovuz qasddan hamda ehtiyotsizlikdan sodir etilib, o'limning muqarrarligi to'g'ri qasdning tarkibi hisoblanadi.

Qasdning tarkibiga tushuncha berishda odam o'ldirilayotganda, barcha holatlar inobatga olinib, ular aybdor va jabrlanuvchining jinoyat sodir qilinguncha o'zaro munosabatlari, jinoyat quroli, jarohatlarning joylanishi, aybdorning qilmishni sodir qilgandan keyingi harakati va boshqalar kiradi. Ushbu jinoyatning kvalifikatsiyasiga qasddan odam o'ldirish jinoyati sodir etilayotganda, motiv va maqsad inobatga olinadi.

Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2004-yil 24-sentabrdagi "Qasddan odam o'ldirishga oid ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi qarori 20-bandining ikkinchi qismiga "Bir guruh shaxslar – guruh tarkibida kamida ikki yoki undan ortiq shaxs bajaruvchi sifatida ishtirok etgan shaxslar tushuniladi" degan tushunchani kiritishni taklif etamiz.

Mazkur taklif bildirilishiga olib kelgan hayotiy zaruriyat amaliyotda ishtirokchilikda sodir etilgan jinoyatlarning aksariyati uchun bevosita jinoyat obyektiv tomonining biron-bir qismini bajarmagan shaxslarga (yordamchi, dalolatchi, tashkilotchi) ham maxsus qism moddasi og'irlashtiruvchi qismida o'rnatilgan "bir guruh shaxslar" belgisi bilan kvalifikatsiya qilinayotganligidir. Bu holatlarda jinoyatning bevosita yoki qisman obyektiv tomoni harakatlarini bajarmagan shaxslarni JKning 28-moddasi va tegishli bajaruvchi tomonidan sodir etilgan jinoyat bilan javobgar qilish lozim. Shuning uchun mazkur plenum qarorida tegishli ravishda bir guruh shaxslar tushunchasining o'rnatib qo'yilishi amaliyotdagi ayrim muammolarning hal qilinishiga sabab bo'ladi.

Bu xususida Oliy Sud Plenumining 2004-yil 24-sentabrdagi "Qasddan odam o'ldirishga oid ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi qarorida jabrlanuvchiga nisbatan zo'rlik ishlatib, uni hayotdan mahrum

qilish jarayonida bevosita ishtirok etgan ikki yoki undan ortiq shaxsning harakatlari JK 97-moddasi ikkinchi qismining “p” bandi bilan, ya’ni bir guruh shaxslar yoki uyushgan guruh a’zosi tomonidan yoxud o’sha guruh manfaatlarini ko’zlagan holda sodir etganlik bilan kvalifikatsiya qilinadi. Qasddan odam o’ldirishda bevosita ishtirok etmagan

hamda jabrlanuvchiga nisbatan jismoniy zo’rlik ishlatmagan, biroq o’zgaralar tomonidan qotillik sodir etilishida ko’maklashgan boshqa shaxslarning harakatlari Jinoyat kodeksining 28-, 97-moddasi tegishli qismi bo’yicha kvalifikatsiya qilinadi deb tushuntirish bergan. Shularni inobatga olib, tegishli o’zgartirish kiritish maqsadga muvofiq.

REFERENCES

1. Usmonaliyev M. Jinoyat huquqi [Criminal law]. General part. Tashkent, Nasaf Publ., 2010, p. 43.
2. Shargorodsky M.D. Otvetstvennost’ za prestupleniya protiv lichnosti [Responsibility for crimes against the person]. Leningrad, 1953, p. 14.
3. Borodin S.V. Prestupleniya protiv zhizni [Crimes against life]. St. Petersburg, Legal Center Press, 2003, p. 21.
4. Rustambaev M.Kh. Prestupleniya protiv lichnosti [Crimes against the person]. Tashkent, 1998, p. 12.
5. Rustambayev M.X. O’zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi [Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan]. Special part. Crimes against the person. Crimes against peace and security. 2nd ed., supplem. and revised. Tashkent, Military-technical institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, 2018, vol. 3, pp. 30, 412.
6. Avkhia Zh. Bor’ba s prestupleniyami protiv zhizni [Combating crimes against life]. Moscow, Legal Literature Publ., 1997, p. 16.
7. Zagorodnikov N.I. Prestupleniya protiv zhizni po sovetскому уголовному праву [Crimes against life according to Soviet criminal law]. Moscow, Gosyurizdat, 1991, p. 22.
8. Engels F., Marks K. Polozheniye rabochego klassa v Anglii [Condition of the working class in England]. Works, vol. 3, p. 388.
9. O’zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar [Comments on the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, Justice, 1997, p. 129.
10. O’zbekiston yuridik ensiklopediyasi [Legal encyclopedia of Uzbekistan]. Resp. ed. N. Toychiev. Tashkent, Adolat Publ., 2010, p. 606.
11. Uголовное право России [Russian criminal law]. Ed. prof. A.I. Raro. Moscow, Prospekt Publ., 2003, p. 297.
12. Tarayni V.Ya. Ob’yekt i predmet prestupleniya v uголовном prave [Object and subject of a crime in criminal law]. Kharkiv, 1998, pp. 14–15.
13. Naumov A.V. Rossiyskoe uголовное право [Russian criminal law]. General part. Moscow, 1996, p. 147.
14. Kurs uголовного prava. Ucheniye o prestuplenii [Criminal law course. Doctrine of Crime]. Eds. N.F. Kuznetsova, M. Tyazhkova. Moscow, 1999, vol. 1, p. 202.
15. Popov A.N., Kondrashova T.V. Problemy uголовной otvetstvennosti za prestupleniya protiv zhizni, zdorov’ya, polovoy svobody i polovoy neprikosnovennosti [Problems of criminal liability for crimes against life, health, sexual freedom and sexual integrity]. Ekaterinburg, 2000, p. 25.
16. Usmonaliyev M., Bakunov P. Jinoyat huquqi [Criminal law]. General part. Tashkent, Nasaf Publishing house, 2010, p. 196.
17. Yuridik atamalarning izohli lug’ati [Annotated dictionary of legal terms]. Tashkent, Adolat Publ., 2012, vol. 1, p. 171.

18. Rustomboyev M.H. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi [Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, Ilm Ziyo Publ., 2011, p. 400.
19. Gurev M.S. Ubiystva na «razborkax» (methodika rassledovaniya) [Murders in "showdowns" (methodology of the investigation)]. Moscow – Kharkov – Minsk, Peter Publ., 2001, p. 78.
20. Muxtasar. Shariat qonunlariga qisqacha sharh [Brief Commentary on Sharia Laws. Tashkent, Chulpon Publ. house, 1994, pp. 304–305.
21. Ivchenko O. Otvetstvennost' za evtanaziyu po ugolovnomu zanadatel'stvu zarubezhnykh stran [Liability for euthanasia under the criminal laws of foreign countries]. *Criminal law*, 2001, no. 3, p. 19.
22. Pavlov V.G. Sub'yekt prestupleniya [Subject of the crime]. St. Petersburg, Yuridichesky Center Press, 2001, pp. 256-267.
23. Lopashenko N.A. Voprosy kvalifikatsii prestupleniy v sfere ekonomicheskoy deyatel'nosti [Issues of qualification of crimes in the sphere of economic activity]. Saratov, 1997, p. 11.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

4 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Tashkulov Akbar Djurabayevich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d., dotsent

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: Y. Yarmolik, F. Muhammadiyeva,
Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Jurnal 30.12.2022-yilda tipografiyaga topshirildi. Qog'oz bichimi: A4. Shartli 21,4 b.t. Adadi: 100. Buyurtma raqami: 177. TDYU tipografiyasida chop etildi.